

Seksuele voorlichtingsboeken in de jaren dertig, veertig en vijftig in Nederland

Student: Monja Ober (s5406153)

Begeleider en eerste beoordelaar: dr. S. Parlevliet & dr. B.E. Bartelink

Tweede beoordelaar: dr. M. Wiertsema

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

PABA6002/PABA-A412

Juli 2025

Aantal woorden: 7995

Inhoudsopgave

Abstract	2
Inleiding	4
Theoretisch kader	6
Methode.....	11
Resultaten	14
Conclusie	25
Discussie.....	29
Referentielijst	34
Bijlagen	39
Bijlage A Seksuele Voorlichtingsboekenlijst	39
Bijlage B Volledige Codeboom.....	41
Bijlage C Codeboom Lichamelijke functies.....	42
Bijlage D Codeboom Sociale relaties	43
Bijlage E Codeboom Normen en waarden	44

Abstract

Sex education is an essential part of raising children and adolescents. In recent years, stories about forced adoption and birth mothers, particularly from the 1960s and 1970s, have increasingly been featured in the news. The parents of that generation were children in the 1930s, 1940s, and 1950s. This study aims to gain insight into sex education during that period. This was done through a qualitative, hybrid content analysis of sex education books for children and adolescents. A total of fifteen books were analyzed. The sex education books were read and coded both deductively and inductively. The results show that a wide range of topics were covered in the sex education books. One key finding is the prominent role of religion, which was interwoven throughout all topics. Religion played a significant role in Dutch society during this period. Its presence in the sex education books varied between topics and books. Some books were anatomically oriented, while others also focused on social norms and values. In the latter category, religion often played a greater role, with references to God, Adam and Eve, and the Bible. Three themes emerged from the analysis: bodily functions, social relationships, and norms and values. All discussed topics fit within these themes. Understanding these subjects and the way they were written about is crucial for gaining insight into how sex education was shaped in the 1930s, 1940s, and 1950s.

Samenvatting

Seksuele voorlichting is een essentieel onderdeel in de opvoeding van kinderen en adolescenten. De laatste jaren komen verhalen rond gedwongen adoptie en afstandsmoeders, in de jaren zestig en zeventig meer in het nieuws. Deze generatie ouders was kind in de jaren dertig, veertig en vijftig. Dit onderzoek tracht daarom inzicht te krijgen in de seksuele voorlichting in deze periode. Dit wordt gedaan door middel van een kwalitatieve, hybride inhoudsanalyse van seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen en adolescenten. In totaal zijn er vijftien boeken geanalyseerd. De seksuele voorlichtingsboeken zijn gelezen en

deductief en inductief gecodeerd. In de resultaten komt naar voren dat er vele onderwerpen aan bod komen in de seksuele voorlichtingsboeken. Onder andere komt de prominente rol van religie, verweven in alle onderwerpen, naar voren. Religie speelt een grote rol in de Nederlandse samenleving in deze periode. In de seksuele voorlichtingsboeken verschilt de aanwezigheid van religie tussen onderwerpen. Sommige zijn anatomisch georiënteerd, waarbij andere zich daarnaast ook richten op de sociale normen en waarden. Bij dit laatste speelt religie vaak een grotere rol en worden God, Adam en Eva en de Bijbel genoemd. Uit de analyse zijn drie thema's gekomen; lichamelijke functies, sociale relaties en normen en waarden. Onder deze thema's passen alle aan bod gekomen onderwerpen. Het inzichtelijk maken van de onderwerpen en de manier waarop en erover geschreven wordt, is cruciaal voor het inzichtelijk maken en begrijpen van de manier waarop seksuele voorlichting vorm kreeg in de jaren dertig, veertig en vijftig.

Inleiding

Afstandsmoeders

De laatste jaren was er steeds meer aandacht voor verhalen rond adoptie. In Nederland hebben bijvoorbeeld illegale adopties plaatsgevonden, waarbij gegevens soms veranderd werden (Oosterkamp, 2024). Rond dezelfde tijd kwam er, mede door de zaak van Trudy Scheele-Gertsen, steeds meer aandacht voor zogeheten afstandsmoeders (Kootstra, 2025). Afstandsmoeders waren meestal ongehuwde adolescente vrouwen, die na invoering van de Adoptiewet in 1956, vrijwillig of onvrijwillig afstand deden van hun kind (Vreke, 2022). Alleenstaande moeders kregen tot 1947 niet automatisch de ouderlijke rechten over hun kind, waarbij tot de jaren zestig alleenstaande moeders als zondig werden beschouwd. (Bakker, 2019) Naar schatting deden ongeveer 25.000 moeders afstand van hun kind. De kennis die de ongehuwde moeders bezaten over zwanger worden, werd hoogstwaarschijnlijk opgedaan door een vorm van seksuele voorlichting.

Seksuele voorlichting

Jonge vrouwen wisten in de jaren dertig, veertig en vijftig vaak niet goed hoe ze zwanger waren geworden. (Freeman, 2008) Er werd weinig onderwezen over hoe het vrouwelijke lichaam werkte. In het begin van de twintigste eeuw lag de nadruk op de analogie van plant-dier-mens tijdens seksuele voorlichting, waarbij menselijke voortplanting werd vergeleken en verteld middels de voortplanting van planten en dieren (Van Ussel, 1982; Zimmerman, 2015). Jonge vrouwen wilden wel graag meer informatie qua seksuele voorlichting en voorbereiding op het leven in het huwelijk (Freeman, 2008). Ouders speelden hierbij een belangrijke rol (Gündoğdu et al., 2023). Toch gaven de meeste ouders in de eerste helft van de twintigste eeuw weinig seksuele voorlichting aan hun kinderen. (Zimmerman, 2015) Adolescenten dachten bijvoorbeeld dat je zwanger werd van zoenen en sommige meisjes hadden geen kennis over menstrueren.

Samenleving en seksuele voorlichting

In het begin van de twintigste eeuw kwam het debat rond seksuele voorlichting op in meerdere landen (Röling, 1994). Na de Eerste en Tweede Wereldoorlog was er een toename van geslachtsziekten in Westerse landen, waardoor de focus van seksuele voorlichting lag op hygiëne. (Mason & Wooley, 2019; Zimmerman, 2015) Beide keren werd er in de Verenigde Staten een serie handboeken gepubliceerd voor scholen in verschillende landen, waarin gedetailleerde aspecten van lichamelijke gezondheid werden onderwezen. Na de Tweede Wereldoorlog werd de leer over het familieleven in Westerse landen een belangrijk onderdeel van seksuele voorlichting. (Zimmerman, 2015) Hierbij werd er geïnformeerd over het hebben van een partner, het huwelijk en ouderschap. Daarnaast leerden de kinderen over hun lichaam en werd voortplanting uitgelegd op een anatomische manier. (Röling, 1994) Echter bestond er in Europa en Nederland een spanningsveld tussen verschillende zuilen en ideologieën rond seksuele voorlichting. (Röling, 1994) Er waren religieuze bezwaren, leraren wisten vaak niet precies hoe seksuele voorlichting te geven en er was weerstand van ouders. Ouders vonden meestal dat seksuele voorlichting thuis moest plaatsvinden, maar wisten vaak niet precies hoe ze dit moesten geven (Röling, 1994). De eerste stappen werden genomen om seksuele voorlichting op scholen te geven. (Zimmerman, 2015) Zweden was het eerste land dat in 1956 seksuele voorlichting verplichtte op publieke scholen.

De jaren dertig, veertig en vijftig waren de jaren waarin afstandsmoeders zelf opgroeiden, of hun ouders. In Nederland kwam in deze periode meer aandacht voor seksuele voorlichting, mede door de toename van geslachtsziekten tijdens de Wereldoorlogen. Daarnaast vond er een verandering plaats in de sociale normen en waarden in Nederland. Over de inhoud van seksuele voorlichting voor kinderen en adolescenten, rond seksualiteit en voortplanting, in seksuele voorlichtingsboeken in deze periode in Nederland is weinig bekend. Hieruit komt de onderzoeksvraag voort: Welke onderwerpen rond seksualiteit en

voortplanting komen aan bod in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen en adolescenten in de jaren dertig, veertig en vijftig en op welke manier?

Theoretisch kader

Door de eeuwen heen hebben dynamische culturen ervoor gezorgd dat mensen zich aanpassen aan de omgeving, afhankelijk van de ideologieën, gebruiken en gewoontes in de samenleving. (Kashima, 2020) De cultuur van mensen heeft invloed op de manier van denken en doen, ook die gericht op seksuele voorlichting.

Uit recent onderzoek komt naar voren dat seksuele voorlichting vanuit meerdere oogpunten bekeken kan worden. (Krebbekx, 2025) Vanuit het eerste oogpunt zijn kinderen onschuldig, ze worden gezien als puur, waarbij seksualiteit irrelevant is. Als tweede oogpunt moeten kinderen beschermd worden, seksualiteit is iets onbekends voor kinderen, waarbij volwassenen die kennis over seksualiteit hebben, de kinderen moeten beschermen. (Krebbekx, 2025) Adolescenten moeten evenals beschermd worden tegen hyperseksualiteit (Gannon, 2012; Liang et. al., 2017). Tegelijkertijd wordt er erkend dat seksuele voorlichting belangrijk is om de zelfstandigheid van kinderen en adolescenten te bevorderen. (Krebbekx, 2025; Liang et al., 2017) Seksuele voorlichtingsboeken hebben de rol om fabels te ontkrachten en zijn er om passende normen, waarden en gedragingen aan te leren. In Nederland wordt het anno 2025 onder andere belangrijk gevonden dat kinderen hun lichaam en de ontwikkelingen die het lichaam doorgaat kennen, gezonde en veilige relaties aan kunnen gaan en zich bewust zijn van consent. (Krebbekx, 2025) Seksuele voorlichting in Nederland sluit aan bij de belevingswereld van de kinderen, ondersteund door de ouders en de school.

Geschiedenis seksuele voorlichting 1930-1960

Seksuele voorlichting werd in de jaren dertig in Nederland gekenmerkt door opvoeding tot zelfbeheersing (Bakker, 1995). In katholieke kringen werd er enkel verwezen naar de goddelijke oorsprong (Röling, 1994). Hierbij was er tot 1940 een dilemma rond

seksuele voorlichting, enerzijds werd er gedacht dat seksuele voorlichting meer kwaad dan goed kon doen (Iyer & Aggleton, 2015). Men was bang dat seksuele voorlichting de onschuld van kinderen schond en hen nieuwsgierig zou maken, wat kon zorgen voor ongewenst gedrag (Röling, 1994). Tevens zou seksuele voorlichting op scholen het recht van ouders wegnemen om de primaire beslissingen hierin te kunnen nemen (Zimmerman, 2015). Anderzijds waardeerde men het idee van seksuele voorlichting op scholen (Freeman, 2008). Ouders bezaten vaak zelf niet genoeg kennis en vaardigheden om bewust seksuele voorlichting te geven, waardoor ouders deels open stonden voor seksuele voorlichting op scholen (Zimmerman, 2015).

Na de wereldoorlogen was er een toename van geslachtsziekten en buitenechtelijke zwangerschappen, mede in Nederland, waardoor de behoefte voor seksuele voorlichting groter werd. (Freeman, 2008; Röling, 1994; Röling, 2003; Zimmerman, 2015) Men vond dat adolescenten en volwassenen informatie moesten krijgen over geslachtsziekten, waardoor seksuele voorlichting een onderdeel in het schoolcurriculum moest worden.

Samenleving

In de jaren dertig, veertig en vijftig waren er op de achtergrond continu verschillende bewegingen in de Nederlandse samenleving die elkaar tegenspraken. (Reimers, 2025) Enerzijds waren er mensen voor expliciete seksuele voorlichting. In 1946 ontstond de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) met als doel dat mensen werden onderwezen, om gelukkig te zijn in hun seksuele leven. (Röling, 2003) Anderzijds speelde religie in deze periode een grote rol in de Nederlandse samenleving, waardoor de NVSH pas werd erkend in 1957. In religieuze kringen ontstond in de jaren vijftig een debat rond seksuele voorlichting. (Röling, 2003) Een groep progressieve katholieke wetenschappers vond dat de kerkelijke standaarden te streng waren voor de gewone burgers. De educatie richtte zich te veel op gehoorzaamheid, met als gevolg dat de kinderen zich onzeker en schuldig voelden.

(Röling, 2003) In de jaren zestig komt de seksuele revolutie in Nederland in een stroomversnelling, mede dankzij toenemende mediatoegang en welvaart.

Verzuiling

De verzuiling van Nederland heeft een grote invloed op de samenleving in de jaren dertig, veertig en vijftig. (Knippenberg, 1998) Voor 1930 was er een groei in het aantal Nederlanders dat niet meer tot een kerk wilde behoren. Vanaf 1930, vooral tussen 1947 en 1960, groeide dit aantal relatief weinig. (Knippenberg, 1998) Deze periode wordt gekarakteriseerd al de periode van verzuiling in Nederland. Enkele grote zuilen zijn de Katholieken, de Protestanten, de Sociaal Democraten en de Liberalen. (Pettigrew & Meertens, 1996; Dam, 2014) Zuilen hebben ieder hun eigen ideologie, vaak met elk aparte scholen, politieke partijen, kranten en boeken. Leven in verzuild Nederland betekende hoogstwaarschijnlijk dat een katholieke vrouw met een katholieke man trouwde (Knippenberg, 1998). De zuilen met bijpassende religie, normen en waarden zijn in zekere mate van invloed op de inhoud van de seksuele voorlichtingsboeken (Bakker, 1995).

Bronnen

Uit bronnen uit de jaren veertig komt naar voren dat men zich bewust was van het feit dat kinderen nieuwsgierig waren in het functioneren van hun eigen lichaam (Bibby, 1943; Kanner, 1941). Friedlander (1946) schreef dat in de jaren veertig, de nieuwsgierigheid rond het lichaam bij jonge kinderen vaak werd afgekeurd in West-Europa. Onderwerpen als het lichaam, geslachtsgemeenschap en voortplanting zag men als onderwerpen waar niet over gesproken mocht worden (Barclay, 1959; Friedlander, 1946). Tegelijkertijd schreef Barclay (1959) dat het aanbevolen werd om de nieuwsgierigheid van kinderen te beantwoorden, door een ongedwongen gesprek aan te gaan. Bennett (1945) schreef dat het aanleren van het juiste vocabulaire belangrijk was, waarbij er kennis werd vernomen over het lichaam, diens organen en de werking ervan, deels zodat bijgeloof ontkracht kon worden.

Voortplanting

Het voornaamste onderdeel in de seksuele voorlichting in de jaren dertig, veertig en vijftig in Nederland was voortplanting. (Röling, 1994) Men vond dat kinderen en adolescenten hun nieuwsgierigheid konden beantwoorden door te observeren en te vragen, bijvoorbeeld na de geboorte van een broertje. Vaak werd er tijdens seksuele voorlichting, mede in boeken, gebruikgemaakt van de analogie plant-dier-mens. (Van Ussel, 1983; Zimmerman, 2015) Men keek eerst naar de voortplanting van planten, waarna er aandacht was voor verschillende dieren en als laatste mensen. Hierbij was er aandacht voor de bouw en de functies van de geslachtsorganen en kon het geslachtsleven anatomisch en zakelijk besproken worden (Röling, 1994). Men vond het hierbij belangrijk dat volwassenen eerlijk antwoord gaven op de vragen van de kinderen, waarbij artsen en pedagogen het belangrijk vonden dat de juiste anatomische termen werden aangeleerd (Bakker, 1995; Zimmerman, 2015).

Menstrueren

In de jaren dertig, veertig en vijftig kwam menstrueren in Nederland aan bod tijdens de uitleg over de verschillen tussen seksen (Röling, 1994). In deze periode werd het belangrijk gevonden dat meisjes de volledige details moesten leren over menstrueren, voordat een meisje ging menstrueren (Freeman, 2008). Echter bleken veel meisjes geen informatie te bezitten over menstrueren op het moment van de eerste menstruatie (Iyer & Aggleton, 2015).

Masturberen

Masturberen was een punt van aandacht in de seksuele voorlichting in deze periode. In de jaren twintig en dertig had religie in Nederland een grote invloed op de manier waarop men tegen masturberen aankeek. (Exalto, 2019) Tijdens de puberteit speelden het aanleren van een verantwoordelijkheidsgevoel en de leer tot zelfbeheersing een grote rol met betrekking tot masturberen. Rond 1945 kwam er langzaam een verandering in denkbeelden,

waarbij de beweging voor het onschuldig maken van zelfbevrediging ontstond. (Röling, 1994) Men raadde ouders nog steeds aan om streng op te treden, maar men zag het zichzelf aanraken bij jonge kinderen en adolescenten nu meer als een natuurlijk proces, om de nieuwsgierigheid over hun eigen lichaam te kunnen bevredigen.

Uit de bron van Kanner (1935) blijkt dat masturberen deels werd geaccepteerd. Maar masturberen kon een gewoonte worden, wat kon leiden tot een ongezonde levensstijl met concentratieproblemen bij dagelijkse activiteiten. Kanner (1935) schreef dat deze mensen hulp nodig hadden.

Relaties

Relaties waren in de jaren dertig, veertig en vijftig in Nederland, Europa en Amerika een belangrijk onderwerp in de seksuele voorlichting. (Röling, 1994; Zimmerman, 2015) Men vond het huwelijk het uiteindelijke doel van een relatie tussen man en vrouw. Bij het huwelijk richtte seksuele voorlichting zich op het krijgen van kinderen, want het huwelijk werd gezien als de plek voor seksuele relaties en ouderschap. (Iyer & Aggleton, 2015; Moran, 2000; Röling, 1994).

Bronnen uit deze periode benadrukken dit. Gilchrist (1947) schreef dat adolescenten seksuele voorlichting nodig hadden die aansloot bij hun dagelijkse leven, met hun eigen normen en waarden; ze moesten leren hoe met elkaar om te gaan om in de toekomst zelf families te beginnen. Zo schreven Frank (1939), Jeffers (1951) en Moloney (1956) dat er in de Verenigde Staten programma's over het huwelijk werden georganiseerd om adolescenten te helpen inzicht te krijgen in zichzelf en het andere geslacht.

In de jaren vijftig vond men in Nederland dat seksuele voorlichting bij moest dragen aan een heteroseksuele ontwikkeling van adolescenten, waarbij het huwelijk en een gezin belangrijk werden gevonden. (Oosterhuis, 1990) Hierbij raadden katholieke psychologen ouders aan om de heteroseksuele opvoeding te stimuleren. Homoseksuele relaties hadden

amper een rol in deze voorlichting, mede doordat homoseksualiteit in de jaren vijftig door de katholieken gezien werd als een ontwikkelingsstoornis (Oosterhuis, 1990). Andere mensen vonden dat het doen van homoseksuele handelingen, nog niet betekende dat iemand homoseksueel was (Röling, 1994).

Methode

Doelstelling

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de onderwerpen in seksuele voorlichtingsboeken uit de jaren dertig, veertig en vijftig en de bijbehorende gedachten over de onderwerpen. Welke kennis konden kinderen en/of adolescenten vergaren rond seksualiteit via seksuele voorlichtingsboeken uit deze periode? Dit doel wordt getracht te bereiken door middel van een inhoudsanalyse van vijftien seksuele voorlichtingsboeken uit deze periode.

Data analyse

De seksuele voorlichtingsboeken werden geanalyseerd via inhoudsanalyse, waarbij het doel was om patronen en thema's te vinden in de data (Braun & Clarke, 2006). De inhoudsanalyse was hybride, bestaande uit inductief coderen en deductief coderen. Uit het theoretische kader kwamen de thema's om de seksuele voorlichtingsboeken deductief te analyseren. Deze thema's waren bijvoorbeeld; menstruatie, masturberen, lichamelijk groeien, religie, taak van ouders, homoseksualiteit, relaties en huwelijk. Daarnaast kwamen nieuwe thema's uit de seksuele voorlichtingsboeken naar voren, deze werden inductief gecodeerd en geanalyseerd. Deze thema's waren; het vinden van een geliefde voor een relatie, ouders, geestelijk groeien, het belang van seksuele voorlichting, kijk vanuit de omgeving, geslachtsorganen, geslachtsgemeenschap, zwangerschap, bevalling, borstvoeding, meerlingen, bescherming, gevaren, kindbeelden, vriendschap en planten en dieren. Meerdere thema's kwamen overeen in de hybride analyse en sommige thema's kwamen naar voren door het

inductief analyseren. Uiteindelijk werden de thema's onderverdeeld onder de drie hoofdthema's: lichamelijke functies, sociale relaties en normen en waarden.

De analyse verliep volgens een aantal stappen (Braun & Clarke, 2006). Eerst werden de seksuele voorlichtingsboeken gelezen, om de data als geheel te gaan zien (Hsieh & Shannon, 2005). Vervolgens werden de seksuele voorlichtingsboeken deductief geanalyseerd, waarbij stukken tekst, van één woord tot enkele zinnen, gemarkeerd en gecodeerd werden, op basis van de thema's uit het theoretische kader. Daarnaast werden stukken tekst gecodeerd, die uit de voorlichtingsboeken zelf naar voren kwamen en nieuwe relevante thema's konden vormen (Hsieh & Shannon, 2005; Schreier, 2012). De analyse was een cyclisch proces, waarbij de codes continu aangepast werden, er nieuwe codes toegevoegd werden en thema's aangepast werden (Braun & Clarke, 2006). Tijdens dit proces had één medestudent het eerste hoofdstuk van *Stippellijnen voor meisjes in het seksuele leven van 13-18 jaar* door De Ranitz inductief geanalyseerd. Voor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid werden de codes met elkaar vergeleken. Dezelfde stukken tekst werden gemarkeerd, echter verschilde de codenamen. Eerst was bijvoorbeeld de codenaam 'eierstokken', de medestudent had 'eierstokken uitleg wat en functie'. De medestudent was gedetailleerder in het geven van de codenamen, wat beter werkte voor het analyseren van de seksuele voorlichtingsboeken. Hierdoor werd de manier van coderen aangepast en ging het vergelijken van de seksuele voorlichtingsboeken gemakkelijker.

Onderzoeksverloop

De seksuele voorlichtingsboeken werden gekozen middels het Centraal Bestand Kinderboeken, waarin het merendeel van de uitgegeven Nederlandse kinderboeken staan. Het doel was om acht tot vijftien seksuele voorlichtingsboeken te analyseren, om een goed beeld te kunnen schetsen over de informatie in seksuele voorlichtingsboeken in deze jaren. Er werd specifiek gezocht naar kinderboeken met als zoekterm "seks*" "seksuele opvoeding"

“seksuele voorlichting” of “voortplanting”. De boeken moesten uitgegeven zijn in Nederland van 1930 tot en met 1959, voor kinderen of adolescenten zijn en toegankelijk zijn. De seksuele voorlichtingsboeken van de vier zoektermen werden met elkaar vergeleken, waarbij de bovenstaande inclusiecriteria werden toegepast en de dubbele boeken weggehaald werden. Er bleven er vijftien over, die allemaal in het onderzoek werden gebruikt.

Tabel 1

Selectie seksuele voorlichtingsboeken

Boek	Titel	Schrijver	Jaartal	Voor wie?
1	<i>Meisjes luister eens! Een reeks vertrouwelijke gesprekken met R.K. meisjes van 17 jaar of ouder</i>	A. E. Schelfhout- van der Meulen	1935	Meisjes
3	<i>Strijd in het jonge leven: een boek voor onze oudere jongens</i>	G. Brillenburg Wurth	1941	Jongens
4	<i>Waar komen de kindertjes vandaan?</i>	K. de Schweinitz vertaald door C. S. Joachimsthal	1947	Kinderen
5	<i>Jongens vragen: een boek voor jongens van 16 jaar en ouder</i>	J. van Keulen	1950	Jongens
6	<i>Stippellijnen in het sexuele leven aangegeven voor meisjes van 13-18 jaar</i>	Jhr. H. de Ranitz	1951	Meisjes
7	<i>Zo groeien wij: hoe menselijk leven ontstaat en zich ontwikkelt</i>	L. F. Beck vertaald door F. van Doorn	1951	Adolescenten
8	<i>Stippellijnen in het sexuele leven. Aangegeven voor jongens van 13 tot 18 jaar</i>	C. Postma	1951	Jongens
9	<i>Mammie, waar kom ik vandaan?</i>	Sten Hegeler vertaald door A. van Marken	1951	Kinderen
10	<i>Hoe groeien wij? Sexuele voorlichting voor meisjes en jongens van 12-14 jaar</i>	P. Peverelli	1955	Adolescenten
11	<i>Kinderen vragen</i>	J. van Keulen	1956	Kinderen
12	<i>Uw lichaam een tempel: jeugd en sexe in deze tijd</i>	P.J.F. Dupuis	1956	Adolescenten
13	<i>Jongen, luister eens! Een reeks vertrouwelijke gesprekken met R.K. jongens van 15-18 jaar</i>	A. E. Schelfhout- van der Meulen	1957	Jongens
14	<i>Liefde begint bij veertien: seksuele voorlichting voor jongeren</i>	H. Karreman-Vermeer	1957	Adolescenten
15	<i>Onbevange voorlichting: een gesprek met jongens en meisjes van 12 tot 18 jaar over het seksuele leven</i>	P. J. Stolker	1957	Adolescenten
16	<i>Gesprekken met jongens</i>	M. Jakobs	1958	Jongens

Resultaten

Uit de data analyse komen meerdere onderwerpen naar voren. Deze onderwerpen zijn onder te verdelen in drie hoofdthema's: lichamelijke functies, sociale relaties en normen en waarden. De thema's met bijpassende onderwerpen zullen één voor één behandeld worden in de resultaten.

Lichamelijke functies

Lichamelijke functies heeft betrekking tot het lichaam en lichamelijke veranderingen. In totaal vallen er negen onderwerpen onder dit thema, zoals lichamelijk groeien, zwangerschap, masturbatie en planten en dieren.

Lichamelijk groeien

Lichamelijk groeien bevat de fysieke veranderingen die kinderen en adolescenten doorgaan. In alle seksuele voorlichtingsboeken komt dit onderwerp voor. In de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen wordt het groter groeien qua lengte en gewicht benadrukt. Daarnaast worden de visuele veranderingen beschreven, zoals lichaamsbehaaring of verschillen qua lichaamsvormen tussen man en vrouw. In deze boeken wordt geen praktische informatie gegeven of op details ingegaan.

In de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten wordt er met meer details ingegaan op de verschillende lichamelijke veranderingen in de puberteit. Het groeien qua lengte en gewicht en het krijgen van puistjes worden als algemene eigenschappen van de puberteit genoemd. De nadruk ligt op het feit dat de puberteit natuurlijk is en dat iedere volwassenen dit heeft meegemaakt. In de seksuele voorlichtingsboeken komt impliciet naar voren dat iedereen er net iets anders uit ziet en dat de puberteit voor een ieder uniek is.

Vervolgens worden de lichamelijke veranderingen apart per jongen en meisje benoemd. Bij jongens wordt de stemverandering genoemd in de meeste boeken. 'De mooie hoge jongensstem verandert. Maar voor hij diep en welluidend wordt, slaat hij soms nu en dan

over (Peverelli, 1958).’ Daarnaast worden in alle seksuele voorlichtingsboeken voor jongens of voor adolescenten de lichaamsbehandling genoemd en het feit dat jongens hun gezichtsbehandling moeten leren scheren.

Bij meisjes wordt het groeien van de borsten en heupen genoemd. ‘Over heel het lichaam worden de lijnen zachter en welvend. Het lichaam wordt meer gevuld (Stolker, 1957).’ Daarnaast wordt menstrueren genoemd als onderdeel van de lichamelijke groei. De mate van details verschilt. De seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten gaan uitgebreid in op de lichamelijke veranderingen bij jongens en meisjes. Opvallend is dat bij de specifieke seksuele voorlichtingsboeken voor jongens of meisjes, hun eigen veranderingen uitvoerig worden beschreven, maar die van het andere geslacht slechts summier.

Geslachtsorganen. De geslachtsorganen worden uitgelegd qua onderdelen en functie. In enkele seksuele voorlichtingsboeken wordt dit ondersteund door illustraties van de uitwendige en inwendige geslachtsorganen. De benaming voor de geslachtsorganen verschillen. In de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen worden alleen de uitwendige geslachtsorganen genoemd, zoals het buisje en spleetje. In de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten worden anatomische termen gebruikt, zoals mannelijk lid, penis, teelballen en schaamlippen, vagina en baarmoeder.

Menstruatie

Menstruatie, maandstonde of ongesteld zijn, komt voor in de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten. Hoe uitgebreid menstruatie beschreven wordt verschilt sterk. In de seksuele voorlichtingsboeken specifiek gericht op jongens, wordt het in enkele zinnen benoemd. In de seksuele voorlichtingsboeken voor alle jeugdigen en specifiek voor meisjes is er meer aandacht aan besteed, tot een geheel hoofdstuk. In de meeste seksuele voorlichtingsboeken wordt begonnen met het beschrijven van de organen van een meisje, waarbij de baarmoeder, de eileider, de eierstokken en de schede genoemd worden. De

regelmaat van de menstruatie zit allemaal rond de vier weken. ‘Na de eerste keer herhaalt dit eirijpingsproces zich zeer regelmatig met een gemiddelde tussenpoos van ongeveer 28 dagen, een tijd, die echter bij ieder kan verschillen (Karreman-Vermeer, 1957).’ In de meeste seksuele voorlichtingsboeken wordt de beginleeftijd van rond 12/13 jaar genoemd. Enkele noemen daarbij de eindleeftijd van 45 of rond de 50^e. In alle seksuele voorlichtingsboeken die menstruatie beschrijven, wordt duidelijk gemaakt dat dit onschuldig en natuurlijk is. Menstrueren in de puberteit wordt gezien als het begin van het vrouw worden. Mede doordat er meestal een directe link gelegd wordt met het krijgen van kinderen.

Planten en dieren

Het voortplanting verhaal heeft in alle seksuele voorlichtingsboeken een link met planten en dieren. De eerste reden hiervoor is om te beginnen met een punt van herkenning in de belevingswereld van de lezers. Ten tweede wordt er zo getracht om het verhaal zo anatomisch en biologisch mogelijk te vertellen, wat blijkt uit de feitelijke taal die gebruikt wordt. In enkele seksuele voorlichtingsboeken wordt het belangrijk gevonden om eerst over de mens te vertellen en later de link te leggen met andere organismen. Echter beginnen de meeste seksuele voorlichtingsboeken bewust met planten, waarbij stuifmeel wordt vergeleken met zaad. Na planten gaan de seksuele voorlichtingsboeken over naar dieren die de kinderen en adolescenten kennen, zoals een kip of een poes. Als laatste wordt de voortplanting van mensen verteld en vergeleken met die van planten en dieren. ‘Alle mensen beginnen zó hun leven. Net als de vis, de vogel en de dieren beginnen we allemaal een mens te worden, wanneer het zaaddiertje zich bij het eitje voegt (De Schweinitz, 1947).’

Tegelijkertijd wordt er in sommige boeken een duidelijk onderscheid gemaakt tussen dieren en mensen qua waarde die aan het voortplantingsverhaal hangt. Bij mensen wordt het benoemd als liefdesband, terwijl bij planten en dieren het voortplanten alleen als noodzakelijk

gebracht wordt. ‘Bij hoger ontwikkelde zoogdieren, vormt eveneens innig lichamelijk contact voorwaarde voor de bevruchting (Postma, 1951).’

Geslachtsgemeenschap

Geslachtsgemeenschap wordt omschreven als het samenkomen van twee lichamen met als doel het verwekken van een kind. Sommige seksuele voorlichtingsboeken noemen het alleen geslachtsgemeenschap, zonder verdere uitleg, deels om adolescenten te beschermen tegen onzuivere gedachten. Andere leggen het op een biologische manier uit, het mannelijke lid gaat in de vrouwelijke schede. Sommige seksuele voorlichtingsboeken noemen het genot van de man en van de vrouw.

In enkele seksuele voorlichtingsboeken stond dat geslachtsgemeenschap het liefhebben van elkaar is, zonder dat daar elke keer een zwangerschap uit volgt. In alle seksuele voorlichtingsboeken wordt duidelijk gemaakt dat geslachtsgemeenschap iets kostbaars en belangrijks is, wat na het huwelijk moet plaatsvinden. ‘Deze extatische beleving in de geslachtsgemeenschap kan uitdrukking geven aan de hechte liefdesband tussen man en vrouw: daardoor wordt de man echt man voor zijn vrouw en de vrouw echt vrouw voor haar man (De Ranitz, 1951)!’

Zwangerschap, bevalling en borstvoeding

In de meeste seksuele voorlichtingsboeken wordt de zwangerschap genoemd en uitgelegd. In het merendeel staat dat de zwangerschap negen maanden duurt, waarbij wordt vermeld dat de baby groeit in de buik van de moeder. In sommige seksuele voorlichtingsboeken wordt het moment van conceptie in details uitgewerkt, bijvoorbeeld door te vermelden dat op het moment dat het eitje en de zaadcel samenkomen, het eitje zich afsluit, vermenigvuldigt en groeit tot een baby. Echter speelt in meerdere boeken het geloof een belangrijke rol. Het samenkomen van man en vrouw wordt beschreven als het ontstaan van het lichamelijke begin. Vervolgens wordt er uitgelegd dat er een nieuwe ziel bij komt van

God en er een nieuw kindje groeit in de buik van de moeder. ‘Je maakt een stukje van het scheppingswerk van God mee: je staat voor het mysterie van het leven (De Ranitz, 1951).’

Sommige seksuele voorlichtingsboeken beschrijven duidelijk, soms ondersteund door een illustratie, dat een kindje zich in de baarmoeder bevindt en groeit totdat het in de laatste maanden tot de onderste ribben komt. ‘Dit is het warme, zachte holletje waarin het kindje groeit. We noemen dit holletje de baarmoeder (Van Keulen, 1956).’ Enkele seksuele voorlichtingsboeken vertellen dat de baby onder het hart van moeder groeit. Het merendeel richt zich op de voeding van het kindje, er wordt genoemd dat dit via de placenta en navelstreng gebeurt.

De bevalling wordt verschillend beschreven qua details. Sommige seksuele voorlichtingsboeken geven aan dat de bevalling een langdurig proces is met weeën, waarvan de lengte verschilt per vrouw. De seksuele voorlichtingsboeken gericht op meisjes vertellen uitgebreid over weeën. Opvallend hierbij is dat er vermeld wordt dat de bevalling en bijbehorende weeën pijn doen, maar dat deze pijn te verdragen is, omdat de moeder tijdens de bevalling uitkijkt om eindelijk haar baby te mogen zien. De rol van vader tijdens de bevalling wordt niet beschreven, wel ligt er een nadruk op de blijdschap voor vaderschap in de meeste seksuele voorlichtingsboeken.

Borstvoeding is een onderwerp dat in de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten amper voorkomt. Het groeien van de borsten in de puberteit bij meisjes komt vaak naar voren, om later de kinderen te kunnen voeden. In de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen wordt borstvoeding altijd genoemd. Hierbij komt de nauwe band tussen moeder en kind naar voren. ‘Nou, toen ging het eten voor jou bij moeder binnen melk worden. En die melk kwam hier, in moeders borst. En om het kleine tuitje aan moeders borst paste precies jouw mondje (Hegeler, 1951)!’

Meerlingen. In meerdere seksuele voorlichtingsboeken wordt kort de mogelijkheid tot het krijgen van meerlingen bij mensen benoemd. In enkele seksuele voorlichtingsboeken wordt dit vergeleken met dieren die meerdere jongen krijgen, zoals een konijn of hond. Dit wordt gelinkt aan het feit dat kinderen een langere tijd nodig hebben om zelfstandig te worden, waardoor meerlingen bij mensen minder vaak voorkomen.

Masturbatie

Masturbatie is een onderwerp waar alle seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten aandacht aan geven, het wordt omschreven als het aanraken van de geslachtsdelen. Opvallend zijn de verschillende manieren waarop masturbatie wordt beschreven. Alle seksuele voorlichtingsboeken zijn het er enerzijds over eens dat masturberen niet aangemoedigd moet worden en proberen de adolescenten te waarschuwen om niet te masturberen. In sommige seksuele voorlichtingsboeken, voornamelijk voor jongens, wordt het beperken van masturberen gezien als oefening tot zelfbeheersing. ‘Het is het beste om helemaal niet te onaneren...Zorg vooral dat het geen gewoonte wordt (Jakobs, 1958)’.

Anderzijds wordt masturberen beschreven als iets natuurlijk in de puberteit, waarvoor adolescenten zich niet hoeven te schamen. Er wordt geprobeerd angsten bij de adolescenten weg te halen en fabels, als er lichamelijk en geestelijk ziek van kunnen worden, te ontkrachten. Er wordt in het merendeel van deze seksuele voorlichtingsboeken medegedeeld dat een groot deel van de leeftijdsgenoten masturberen. ‘zelfbevrediging in de pubertijdjaren...zeer begrijpelijk; ja, je mag het gerust een normaal, een natuurlijk, uit de menselijke natuur voortspruitend, verschijnsel noemen (Dupuis, 1956).’

Opmerkelijk hierbij is het verschil bij seksuele voorlichtingsboeken over masturbatie bij meisjes. In vergelijking met masturbatie bij jongens, komt het onderwerp minder voor. Daarnaast valt het op, dat als het aan bod komt, er vaak wordt geschreven dat meisjes het

minder vaak doen. Masturberen wordt bij meisjes amper vergeleken met het oefenen tot zelfbeheersing.

Sociale relaties

Sociale relaties beschrijft de verschillende vormen van relaties die voorkomen in de seksuele voorlichtingsboeken. In totaal zijn er vier onderwerpen; geestelijk groeien, vriendschap, het vinden van een geliefde en huwelijk.

Geestelijk groeien

In het merendeel van de seksuele voorlichtingsboeken komt het geestelijk groeien als adolescent, het volwassen worden qua gedachten en handelingen, naar voren. De benadering van het geestelijk groeien verschilt echter. In enkele seksuele voorlichtingsboeken spelen de veranderingen in relaties met ouders en andere mensen uit de omgeving een rol. ‘Je vindt je ouders in die leeftijd altijd conservatief, ‘ouwetjes’, die niet meer met hun tijd meegaan (Beck, 1951).’ Sommige seksuele voorlichtingsboeken beschrijven dat de wereld er anders uit kan komen te zien, vreemd of zelf vijandig, waarin adolescenten zich eenzaam kunnen voelen. Deze gevoelens worden genormaliseerd, mogelijk om hen gerust te stellen. Daarnaast worden de positieve aspecten genoemd, zoals het plezier hebben met vrienden en het krijgen van nieuwe gevoelens. ‘Het leven lijkt uitzichtloos...het volgende ogenblik dartel je uitgelaten met je vrienden rond, buldert van het lachen en het leven lijkt zonnig en blij (Van Keulen, 1950).’

Vriendschap

In de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten wordt gewezen op het feit dat het hebben van vriendinnen of vrienden van het andere geslacht niet meer wenselijk is. Het risico moet niet genomen worden, aangezien de vriendschappelijke gevoelens onbewust kunnen groeien tot meer. De seksuele voorlichtingsboeken proberen de adolescenten te waarschuwen en te beschermen, door erop te wijzen dat het andere geslacht zo goed mogelijk

uit het gedachteleven moet zijn en blijven. ‘De vergelijking van ‘doe maar net of alle jongelui je broers zijn’, [gaat] eenigszins mank (Schelfhout- van der Meulen, 1935).’ Daarnaast wordt gewaarschuwd voor sommige personen van het andere geslacht die je proberen te verleiden tot onzuivere gedachten en acties. Deze mensen moeten ontlopen worden, omdat de onzuivere gedachten en acties alleen bestemd zijn voor de persoon waarmee je getrouwd bent.

Opmerkelijk is dat er in de seksuele voorlichtingsboeken voor jongens aandacht wordt besteed aan vriendschap tussen jongens. Vriendschap wordt beschreven als het steunen van elkaar, het verrijken van elkaars geestelijke leven en elkaar dichterbij je doel brengen. ‘Wàre vriendschap moet over God lopen (Schelfhout- van der Meulen, 1957).’ Daarentegen wordt in de meisjesboeken gewaarschuwd voor het meer voelen voor een vriendin, waarbij een intieme vriendin niet aangeraden wordt.

Het vinden van een geliefde

In alle seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten komt het vinden van een geliefde aan bod. Vaak onderscheidt men verschillende vormen van liefde. Als eerste wordt verliefdheid besproken, waarbij het uiterlijk een belangrijke rol speelt, maar de emoties kortdurend kunnen zijn. Adolescenten wordt verteld om niet te snel naar deze gevoelens te handelen. Als tweede is er aandacht voor de persoonlijkheid, het karakter en de normen en waarden die een rol gaan spelen. Hierbij blijkt het belangrijk te zijn om na te denken over de toekomst. ‘Want op het innerlijke contact komt het aan in het leven, dat samen gedragen, geleefd en geleden zal moeten worden (Postma, 1951).’ Hiernaast wordt het in de seksuele voorlichtingsboeken belangrijk gevonden dat adolescenten beoordelen of de partner een goede vader of moeder zou zijn voor de mogelijke kinderen.

Huwelijk

In alle seksuele voorlichtingsboeken wordt het huwelijk tussen man en vrouw genoemd. Het huwelijk wordt vaak gezien als het uiteindelijke doel van een relatie. Het

huwelijk wordt meestal beschreven als de verbintenis die aangegaan wordt voor God en daarom beschouwd als heilig. Het huwelijk wordt gezien als de plek voor intiem contact, geslachtsgemeenschap en het stichten van een gezin. ‘Echter in de eerste plaats ging het in het huwelijk toch om de verhouding tussen die twee, man en vrouw, als zoodanig, om hun lichamelijke en geestelijke eenwording (Brillenburger Wurth, 1941).’

Normen en waarden

Normen en waarden gaat over de directe en indirecte boodschappen die in de seksuele voorlichtingsboeken naar voren zijn gekomen. Hieronder vallen negen onderwerpen, zoals ouders, homoseksualiteit, kindbeelden en religie, waarvan sommigen gezamenlijk worden weergegeven.

Ouders en de kijk vanuit de opvoeding

De meeste seksuele voorlichtingsboeken hebben een voorwoord voor de ouders, waarin verschillende dingen benadrukt worden rond hun rol en het belang van deze boeken. Er wordt aan de ouders duidelijk gemaakt dat de seksuele voorlichtingsboeken slechts bedoeld zijn als een hulpmiddel bij de seksuele opvoeding, waarbij ze zelf bepalen op welke manier ze er gebruik van maken. ‘Het warme contact met de Ouders en hun goede voorbeeld zijn meer waard dan alle schriftelijke voorlichting (Peverelli, 1958).’

Taak van ouders. In de seksuele voorlichtingsboeken wordt duidelijk gemaakt dat het de taak van de ouders is om seksuele voorlichting te geven aan hun kinderen. Er wordt benadrukt dat ouders actief moeten zijn in plaats van passief, omdat kinderen snel opgroeien, waarbij een afwachtende houding zonde is van de kostbare tijd. In enkele seksuele voorlichtingsboeken wordt het belang extra bedrukt, deels door de afwezigheid ervan in de jeugd van deze ouder-generatie. ‘Ik vind het voor ons, de ouder-generatie, in onze jeugd vaak pijnlijk misleidend, een heilige plicht om onze kinderen hierin de weg te wijzen (De Ranitz, 1951).’

Het belang van seksuele voorlichting. Seksuele voorlichting wordt in de seksuele voorlichtingsboeken belangrijk gevonden om te geven aan kinderen en adolescenten, het beantwoordt deels de nieuwsgierigheid van kinderen. Seksuele voorlichtingsboeken kunnen dienen als hulpmiddelen voor ouders om hun kinderen seksuele voorlichting te geven. Tevens wordt er duidelijk gemaakt dat seksuele voorlichting een beschermende functie heeft.

Bescherming en Gevaren

In de seksuele voorlichtingsboeken komt bij meerdere onderwerpen naar voren dat kinderen en adolescenten bewust moeten worden gemaakt van gevaren. Het geven van informatie wordt gezien als het beschermen tegen onwetendheid. Adolescenten worden in bescherming genomen bij het onderwerp masturbatie, waarbij fabels, zoals ziek worden van masturberen, ontkracht worden. Tegelijkertijd worden de adolescenten gewaarschuwd om niet te vaak te masturberen. De lezers worden bewust gemaakt van mensen die hun eventueel proberen te verleiden tot onzuivere gedachten, gevoelens en handelingen. Hierin komen sterk de normen en waarden terug die heersten in de samenleving; de kinderen en adolescenten moeten beschermd worden tegen onzuiverheden. Daarnaast worden adolescenten gewaarschuwd om voorzichtig te zijn met vriendschappen met het andere geslacht. De boodschap hierachter is om de adolescenten te beschermen tegen hun eigen, mogelijk onzuivere, gedachten en gevoelens.

Homoseksualiteit

In de meeste seksuele voorlichtingsboeken komt alleen een liefdesrelatie tussen man en vrouw voor. In enkele wordt homoseksualiteit behandeld, de manier waarop verschilt echter sterk. In twee seksuele voorlichtingsboeken wordt er negatief over homoseksualiteit gesproken. Volgens deze boeken zijn homoseksuelen, personen die mogelijk een psychische ziekte hebben en worden neergezet als pedofielen. 'Een kwaad, dat helemaal naar is om te beschrijven is de homoseksualiteit...Meestal beginnen ze met een vriendelijk gesprek...En ze

eindigen met vuile praat, met aanrakingen of zichzelf laten zien...zeer moeilijk om te genezen van deze nare ziekte (Stolker, 1957).’ De relatie tussen twee vrouwen wordt hierbij hetzelfde neergezet en gezien als ongezond. In deze seksuele voorlichtingsboeken wordt het vallen voor en in een relatie zijn met iemand van hetzelfde geslacht gezien als buiten de norm.

Daartegenover wordt homoseksualiteit in één seksueel voorlichtingsboek neutraal en feitelijk uitgelegd als gelijke seksualiteit. Homoseksualiteit wordt verklaard door uiterlijke karaktertrekken. ‘Bij een jongen de vrouwelijke karaktertrekken...op de voorgrond gekomen zijn...Hij houdt...van zich mooi kleden...Er zijn verschillende meisjes daarentegen, die slank en plat zijn...met een geweldige voorliefde voor het strenge tailleur en...mannelijke beroepen (Karreman-Vermeer, 1957).’ Wel wordt er hierbij duidelijk gemaakt dat homoseksualiteit anders dan de norm is. Er wordt benadrukt dat het niet strafbaar is in Nederland, maar dat de openbare mening over homoseksualiteit in de samenleving over het algemeen afwijzend is.

Kindbeelden

In alle seksuele voorlichtingsboeken worden kinderen en adolescenten gezien als zuiver en puur. In de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen worden onderwerpen als zwangerschap en lichamelijke veranderingen uitgelegd vanuit de belevingswereld van de kinderen. Details worden achterwege gelaten, zodat de kinderen zuiver en puur blijven.

In de seksuele voorlichtingsboeken voor adolescenten speelt zuiverheid een grote rol. Adolescenten moeten in vergelijking met kinderen meer informatie krijgen. Om dit te bereiken worden het lichaam en de veranderingen in de puberteit anatomisch beschreven, waarbij getracht wordt om onzuivere gedachten en gevoelens bij adolescenten niet aan te wakkeren. Tevens wordt geslachtsgemeenschap niet gedetailleerd beschreven. Zuiverheid, voornamelijk qua handelingen, wordt belangrijk gevonden voor het huwelijk. Hierbij komt duidelijk de waarde van maagdelijkheid naar voren. ‘Zij, die werkelijk geloven en vertrouwen (in elkaar), haasten niet (De Ranitz, 1951).’ Tegelijkertijd is er aandacht voor het feit dat

verliefdheid en masturberen bestaan en iets natuurlijk is. Hierbij is de boodschap om er niet naar te handelen en zuiver te blijven tot de volwassenheid en het huwelijk.

Religie

In alle seksuele voorlichtingsboeken heeft religie in zekere mate invloed op de onderwerpen die behandeld worden. God wordt in meerdere seksuele voorlichtingsboeken expliciet genoemd. Echter zijn er ook seksuele voorlichtingsboeken waarin God en religie niet genoemd worden, hierbij wordt er voornamelijk anatomisch geschreven. Menstruatie wordt soms gezien als een geschenk van God, omdat het vrouwen de mogelijkheid geeft om nieuw leven te maken. Het geloof speelt een grote rol in het vinden van een partner, omdat de partner de ouder van je kinderen wordt. Het krijgen van kinderen wordt gezien als een geschenk van God. Hierdoor wordt het meestal belangrijk gevonden dat kinderen en adolescenten zuiver het huwelijk voor God ingaan. Het voortplanten zelf wordt hierdoor ook gezien als het geschenk van God. In enkele seksuele voorlichtingsboeken wordt beschreven dat mensen het lichaam van hun kindje maken door het samenkomen van een man en vrouw, waarna God de ziel geeft en er een baby ontstaat.

Conclusie

Dit onderzoek heeft door middel van een inhoudsanalyse getracht antwoord te geven op de volgende onderzoeksvraag: Welke onderwerpen rond seksualiteit en voortplanting komen aan bod in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen en adolescenten in de jaren dertig, veertig en vijftig en op welke manier? De inhoudsanalyse van vijftien seksuele voorlichtingsboeken uit deze periode heeft inzicht geboden in de verschillende onderwerpen die aan bod komen. De resultaten van het onderzoek zijn onderverdeeld in drie overkoepelende thema's.

Lichamelijke functies

Alle seksuele voorlichtingsboeken beschrijven de lichamelijke veranderingen rond de puberteit. Echter verschilt de mate van details. Sommige seksuele voorlichtingsboeken, voornamelijk die voor kinderen, noemen enkel de uiterlijke lichamelijke veranderingen in de puberteit. In andere seksuele voorlichtingsboeken wordt er geschreven over de verandering van de geslachtsorganen aan de buitenkant en de binnenkant, waarbij de functies van de verschillende onderdelen benoemd worden. Hierbij wordt menstrueren vaak genoemd en de functie ervan wordt soms beschreven. Opvallend is dat in seksuele voorlichtingsboeken voor jongens details amper worden genoemd, terwijl er in de seksuele voorlichtingsboeken voor meisjes gedetailleerd wordt ingegaan op menstrueren.

Geslachtsgemeenschap speelt een summiere rol en wordt vaak zonder details beschreven als het samenkomen van een man en een vrouw. Er wordt duidelijk gemaakt dat een zwangerschap hieruit kan volgen, wat direct ook als doel van geslachtsgemeenschap wordt beschreven. In de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen, meisjes en adolescenten wordt zwangerschap beschreven, regelmatig ondersteund door illustraties. Hier ligt vaak de nadruk op de zwangerschap, bevalling en borstvoeding en op de liefhebbende rol van moeder. Ouderschap en het proces tot het krijgen van kinderen wordt positief beschreven, vaak als uiteindelijk doel van de volwassenheid. Opvallend is dat in vele seksuele voorlichtingsboeken de lichamelijke functies vergeleken worden met planten en dieren, waarvan verwacht wordt dat de kinderen en adolescenten ze herkennen uit hun omgeving, zoals een hond. Deze analogie wordt altijd anatomisch beschreven.

Opvallend is dat er in meerdere seksuele voorlichtingsboeken over masturbatie met een dubbele boodschap geschreven wordt. De gevoelens en de opwindings in het lichaam moeten als natuurlijk worden beschouwd en genormaliseerd worden, zodat de adolescenten niet bang zijn voor fabels, als nadelige geestelijke en lichamelijke gevolgen. Echter wordt

masturbatie ook sterk afgeraden. Er wordt in meermaals geschreven dat een orgasme bedoeld is voor je levenspartner om kinderen te krijgen, niet voor je eigen genot.

Sociale relaties

Meerdere seksuele voorlichtingsboeken beschrijven het belang van vriendschap voor kinderen en adolescenten. Tegelijkertijd komt het verschil tussen vriendschappen met hetzelfde geslacht en het andere geslacht naar voren. Richting de puberteit moeten vriendschappen met het andere geslacht gemeden worden, om te voorkomen dat er ongepaste en onzuivere gevoelens en mogelijk daden komen. Het merendeel van de seksuele voorlichtingsboeken besteedt aandacht aan het geestelijk volwassen worden van de lezers. Onzekerheid, mede over het lichaam en relaties, wordt in seksuele voorlichtingsboeken geaccentueerd, waarbij de gevoelens en gedachten genormaliseerd worden.

In alle seksuele voorlichtingsboeken wordt duidelijk gemaakt dat het voornaamste doel, van de omgang met het andere geslacht als adolescent, het vinden van een levenspartner voor het huwelijk is. Het verschil tussen verliefdheid en het liefhebben van een levenspartner in het huwelijk wordt benadrukt. Hierbij wordt vaak benoemd dat verliefdheid tijdelijk is en niet een emotie is waar direct naar gehandeld moet worden.

Normen en waarden

Elk seksueel voorlichtingsboek vindt het geven van seksuele voorlichting erg belangrijk, wat mede naar voren komt in het voorwoord voor ouders. Het wordt als de taak van ouders gezien om hun kinderen te informeren over de onderwerpen rond seksuele voorlichting, wanneer ze daaraan toe zijn. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat seksuele voorlichting een stukje controle van volwassenen is. De volwassenen bieden alleen de kennis die ze geschikt vinden voor de kinderen. Voor ouders wordt vaak benadrukt dat seksuele voorlichting nieuw en spannend is, omdat ze waarschijnlijk zelf als kind geen seksuele voorlichting hebben gekregen.

De seksuele voorlichtingsboeken benadrukken dat ze bedoeld zijn om te informeren en niet om de lezers op een verkeerde manier nieuwsgierig te maken en te laten zondigen.

Hierbij speelt religie vaak een grote rol. In een groot aantal van de seksuele voorlichtingsboeken ligt de nadruk op het onthouden van lichamelijk genot en lichamelijke aanraking van zichzelf en anderen. De algemene boodschap is dat geslachtsgemeenschap een geschenk van God is, enkel bedoeld voor gehuwden, met voortplanting als hoofddoel.

Relaties tussen man en vrouw komen altijd voor in de seksuele voorlichtingsboeken. Homoseksualiteit komt in drie seksuele voorlichtingsboeken voor. In de Nederlandse samenleving wordt homoseksualiteit in deze periode vaak niet geaccepteerd. Het beschreven doel van een relatie is het huwelijk en voortplanten, waartoe geslachtsgemeenschap binnen een homoseksuele relatie niet zal leiden.

Er kan geconcludeerd worden dat er variatie zit in het aantal onderwerpen die aan bod komen in de seksuele voorlichtingsboeken. De onderwerpen zijn onder te verdelen in drie thema's, waarbij zich enige overlap bevindt tussen bepaalde onderwerpen. In de seksuele voorlichtingsboeken voor jongere kinderen komen voornamelijk de lichamelijke groei en voortplanting naar voren. In de boeken voor adolescenten worden deze onderwerpen in meer details besproken, met daarnaast meer aandacht voor de sociale relaties en normen en waarden. De manier waarop er in de seksuele voorlichtingsboeken geschreven wordt verschilt. Vele boeken waren anatomisch, in sommige boeken speelde religie een grote rol en in de meeste boeken was er aandacht voor het gevoel van de lezers. Sommige boeken benadrukten hierbij de verschillende oogpunten, zoals bij het onderwerp masturbatie, waarbij masturberen werd afgeraden en genormaliseerd.

Het onderzoek geeft een beeld over de informatie die afstandsmoeders konden vergaren. Vele onderwerpen komen voor, waaronder relaties, geslachtsgemeenschap en zwangerschap, maar de mate van detail verschilt sterk tussen de seksuele

voorlichtingsboeken. Daarnaast is de beschikbaarheid van de seksuele voorlichtingsboeken niet onderzocht. Hierdoor is het in zekere mate aannemelijk dat de kennis bij ongehuwde meisjes soms matig was, waardoor buitenechtelijke zwangerschappen voorkwamen in deze periode.

Discussie

Uit het onderzoek komt naar voren dat de drie thema's; lichamelijke functies, sociale relaties en normen en waarden, in alle boeken voorkomen, waarbij er een variatie zit in de onderwerpen. In de seksuele voorlichtingsboeken komt niet altijd elk onderwerp voor. Dit kan mogelijk verklaard worden door de verschillen in de doelgroepen qua leeftijd, kinderen versus adolescenten en geslacht, iedereen, jongens of meisjes.

De auteurs hebben hoogstwaarschijnlijk verschillende ideologieën en achtergronden. De auteurs Peverelli, Postma en De Ranitz zijn artsen, De Schweinitz leraar, Hegeler psycholoog en Van Keulen, Beck en Dupuis schrijvers. De achtergrond en het standpunt van de auteurs zal van invloed geweest zijn op het geschreven werk. In de negentiende eeuw waren predikanten en priesters de personen die in boeken de vrome gedragsleer verkondigen. (Bakker, 1995) Echter kregen artsen en schoolmeesters eind negentiende eeuw een grote stem in de gedragsleer. De verschillende achtergronden van auteurs hebben een effect op de inhoud van de seksuele voorlichtingsboeken. (Bakker, 1995) Elke auteur heeft door zijn levensbeschouwelijke achtergrond een bepaalde kijk op seksuele voorlichting, die de manier van schrijven hierover beïnvloedt.

De resultaten laten zien dat er vele onderwerpen besproken worden in de seksuele voorlichtingsboeken. De meeste onderwerpen zijn geheel of deels deductief naar voren gekomen. Echter zijn er enkele onderwerpen die uit de inductieve analyse naar voren komen.

Het onderwerp homoseksualiteit wordt in drie seksuele voorlichtingsboeken beschreven. In de andere seksuele voorlichtingsboeken zijn relaties, buiten vriendschap om,

alleen tussen man en vrouw. In de jaren dertig, veertig en vijftig was homoseksualiteit een controversieel onderwerp. (Drescher, 2009) Enerzijds werd er getracht homoseksualiteit te normaliseren. In het begin van de twintigste eeuw schreef Freud dat homoseksualiteit geen ziekte was en geen schaamte vergde. (Drescher, 2009) In de jaren vijftig worden er onderzoeken gepubliceerd waarin naar voren kwam dat homoseksualiteit vaker voorkomt dan gedacht en geen ziekte is. Anderzijds kwam er vanaf 1939 in Westerse landen een beweging waarbij men homoseksualiteit als een ziekte zag die genezen moest worden (Drescher, 2009). Homoseksualiteit vond men moreel vergelijkbaar met prostitutie, abortus en masturbatie (Brickell, 2005). De katholieke kerk in Nederland veroordeelde homoseksualiteit als zondig. (Oosterhuis, 1990) Vanaf 1930 beginnen er in Nederland alternatieve meningen te vormen, waarbij er een onderscheid komt tussen homoseksuele oriëntatie, wat getolereerd wordt, en de zondige homoseksuele handelingen.

De verzuiling van Nederland in de jaren dertig, veertig en vijftig speelt een grote rol in de normen en waarden rond de seksuele voorlichting (Dam, 2014). Het belang van voorlichting wordt vaak duidelijk gemaakt in de seksuele voorlichtingsboeken, waarbij beschreven wordt dat ouders de doorslaggevende rol hebben. De meeste ouders willen onderwerpen onderwijzen vanuit de ideologie van hun zuil en religie (Phillips et al., 2025). De normen en waarden verschillen per religie en soms per individu (Hurst et al., 2024; Reimers, 2025). Katholieken vinden bijvoorbeeld dat seksuele relaties enkel plaatsvinden binnen het huwelijk tussen man en vrouw (Hurst et al., 2024). Dit komt in de meeste seksuele voorlichtingsboeken terug als de norm. De seksuele voorlichtingsboeken moeten gezien worden als ondersteuning voor de ouders in de seksuele opvoeding van hun kinderen. Volgens Henry & Heyes (2022) is het belangrijk voor ouders om vanuit religie zelf keuzes te maken in wat hun kinderen geleerd wordt.

Sterke punten

Tijdens het onderzoek, aan het begin van de inhoudsanalyse, is er gebruikgemaakt van peer-feedback, om zo de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten. Het eerste hoofdstuk van *Stippellijnen voor meisjes in het seksuele leven van 13-18 jaar* door De Rantiz is geanalyseerd door één medestudent. De peer-feedback heeft ervoor gezorgd dat er specifiekere codes kwamen voor de citaten, dit is meegenomen in de verdere inhoudsanalyse van de seksuele voorlichtingsboeken. Daarnaast is de betrouwbaarheid vergroot door in de methode de genomen stappen zo helder mogelijk te beschrijven.

Vele seksuele voorlichtingsboeken uit de jaren dertig, veertig en vijftig zijn geanalyseerd in dit onderzoek, waardoor een goed beeld ontstaat van de onderwerpen die in deze periode voorkomen. Het continu aanpassen van de codeboom zorgt voor diepgang in de data-analyse. De volledige codeboom is weergegeven in Bijlage B, wat de transparantie van het onderzoek vergroot. Dit zorgt voor een betrouwbare weergave van de onderwerpen die aan bod komen. Als laatste draagt dit onderzoek bij aan bestaande literatuur over seksuele voorlichting aan kinderen en adolescenten in de jaren dertig, veertig en vijftig in Nederland.

Verbeteringen voor het onderzoek

Het onderzoek is voornamelijk door één persoon uitgevoerd. Het onderzoek had een diepere dimensie kunnen hebben als er een tweede onderzoeker was voor het gehele onderzoek. Dit zou wat bevorderlijk zijn voor de betrouwbaarheid door de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid.

In het onderzoek is verder niet ingegaan op verschillen tussen auteurs en jaartallen. De ideologie van de auteur heeft invloed op het geschreven werk. Dit is niet onderzocht wegens geringe informatie over de auteurs. Daarnaast gaat het onderzoek over dertig jaar aan seksuele voorlichtingsboeken. Er is gekozen om niet naar de ontwikkeling binnen de periode te kijken. Twaalf van de vijftien seksuele voorlichtingsboeken komen uit de jaren vijftig, waardoor de

drie decennia moeilijk met elkaar te vergelijken zijn voor een goede ontwikkeling door de tijd. Bovenstaande punten zouden kunnen zorgen voor een vertekend beeld.

In het onderzoek was het zoeken naar literatuur voor het theoretisch kader een uitdaging. Een redelijk aantal van de bronnen gaat over de seksuele voorlichting in het buitenland, om vervolgens de vertaling te maken naar Nederland. Daarnaast zijn er bronnen uit de periode zelf gebruikt, wat het soms moeilijk maakte om een overkoepelend beeld te krijgen. Tevens zijn er weinig recente bronnen (uit de laatste tien jaar) gevonden, waarin seksuele voorlichtingsboeken worden geanalyseerd rond de jaren dertig, veertig en vijftig. Hierdoor was er moeilijk voort te bouwen op eerdere recente onderzoeken, wat een verwrongen beeld zou kunnen geven over de stand van zaken in de onderzochte periode.

Vervolgonderzoek

Het onderzoek geeft een beeld over de onderwerpen die voor komen in seksuele voorlichting in de jaren dertig, veertig en vijftig. Het onderzoek heeft zich specifiek gericht op voorlichtingsboeken voor kinderen en adolescenten uit deze periode. Tijdens het onderzoek wordt duidelijk dat er seksuele voorlichtingsboeken zijn voor ouders en verloofden. Verloofden vielen qua leeftijd buiten de kaders van het onderzoek, maar zouden een interessant verbredend beeld kunnen vormen qua scala aan onderwerpen en details. Deels omdat deze informatie gedeeltelijk zal voortbouwen op al eerder opgedane informatie. Dit onderzoek heeft in de seksuele voorlichtingsboeken aandacht besteed aan het voorwoord gericht op de ouders. Echter zou dit verbreed kunnen worden door specifiek seksuele voorlichtingsboeken voor ouders te onderzoeken.

Dit onderzoek richt zich op seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen en adolescenten. Echter is de toegankelijkheid en beschikbaarheid van seksuele voorlichtingsboeken niet onderzocht. De geletterdheid in de Nederlandse samenleving kan hierbij een rol spelen. (Bakker, 1995) Geschreven boeken konden voornamelijk gericht zijn

op de welvarende en middenklassegezinnen in de samenleving. Vervolgonderzoek naar de toegankelijkheid geeft een gedetailleerder beeld, kijkend naar bijvoorbeeld het aantal uitgaven en de geletterdheid in de samenleving in deze periode.

Voor vervolgonderzoek kan gekeken worden naar de verschillen tussen auteurs qua onderwerpen en toon in de seksuele voorlichtingsboeken. Daarnaast zou het interessant zijn om in tijdschriften en kranten te kijken, naar informatie en discussies die spelen en beschikbaar zijn, rond seksuele voorlichting in de jaren dertig, veertig en vijftig en te vergelijken met de seksuele voorlichtingsboeken. Hierbij zou het verdiepend zijn om de ontwikkeling in en rond de tijd te onderzoeken.

Referentielijst

- Bakker, N. (1995) *Kind en karakter: Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845~1925*. Het Spinhuis.
- Bakker, N. (2019). In the interests of the child: psychiatry, adoption, and the emancipation of the single mother and her child – the case of the Netherlands (1945–1970). *Paedagogica Historica*, 55(1), 121–136.
<https://doi.org/10.1080/00309230.2018.1514414>
- Barclay, D. (1959). *Sex education*. In *Understanding the city child: A book for parents*. (pp. 243–249). Franklin Watts. <https://doi.org/10.1037/14327-033>
- Bennett, M. H. (1945). Sex Beliefs and Behaviour. *Health Education Journal*, 3(2), 84-87.
<https://doi.org/10.1177/001789694500300209> (Original work published 1945)
- Bibby, C. (1943). Sex Education in the School. *Health Education Journal*, 1(2), 63-68.
<https://doi.org/10.1177/001789694300100205> (Original work published 1943)
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 3 (2). 77-101. 10.1191/1478088706qp063oa.
- Brickell, C. (2005). Sex Instruction and the Construction of Homosexuality in New Zealand, 1920-1965. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 5(2), 119–136.
<https://doi.org/10.1080/14681810500038715>
- Van Dam, P. (2014). Constructing a modern society through “Depillarization”. Understanding Post-War history as gradual change. *Journal of Historical Sociology*, 28(3), 291–313.
<https://doi.org/10.1111/johs.12074>
- Drescher, J. (2009). Queer Diagnoses: parallels and contrasts in the history of homosexuality, gender variance, and the Diagnostic and Statistical Manual. *Archives of Sexual Behavior*, 39(2), 427–460. <https://doi.org/10.1007/s10508-009-9531-5>

- Exalto, J. (2019). Sexual hygiene: Dutch reflections on the adolescent body in the early twentieth century. *History of Education*, 48(4), 516-528. DOI: 10.1080/0046760X.2019.1576235
- Frank, L. K. (1939). Preparation for Marriage in the High School Program. *Living*, 1(1), 9–12. <https://doi.org/10.2307/346572>
- Freeman, S. K. (2008). *Sex Goes to School: Girls and Sex Education Before The 1960s*, University of Illinois Press. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/rug/detail.action?docID=3414137>.
- Friedlander, K. (1946). Social Factors and Mental Health—IV. Puberty. *Health Education Journal*, 4(4), 172-176. <https://doi.org/10.1177/001789694600400408> (Original work published 1946)
- Gannon, S. (2012). From a wonderful story to the no-nonsense facts: affect, knowledge and sexual citizenship in pedagogical texts for young children and their parents. *Sex Education*, 13(4), 371–382. <https://doi.org/10.1080/14681811.2012.744948>
- Gilchrist, R. S. (1947). Education for Youth in These Times. *The Bulletin of the National Association of Secondary School Principals*, 31(146), 162-174. <https://doi.org/10.1177/019263654703114622> (Original work published 1947)
- Gündoğdu, G., Kürtüncü, M., & Güner, T. A. (2023). Evaluation of the Effectiveness of Sexual Health Education Given to Parents of Children with Disabilities. *Sexuality and Disability*, 42(2), 401–413. <https://doi.org/10.1007/s11195-023-09826-7>
- Henry, S., & Heyes, J. M. (2022). Sexuality Education and Religion: From Dialogue to Conversation. *Journal of Philosophy of Education*, 56(5), 727–738. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12704>

- Hsieh, H.F. & Shannon, S.E (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288.
<https://rug.on.worldcat.org/oclc/5725459088>
- Hurst, J. L., Widman, J., Brasileiro, A. J., Maheux, R., Evans-Paulson & S. Choukas-Bradley. (2024). Parents' Attitudes Towards the Content of Sex Education in the USA: Associations with Religiosity and Political Orientation. *Sex Education*, 24 (1), 108–124. doi:10.1080/14681811.2022.2162871
- Iyer, P., & Aggleton, P. (2015). Seventy Years of Sex Education in “Health Education Journal”: A Critical Review. *Health Education Journal*, 74(1), 3–15.
<https://doi.org/10.1177/0017896914523942>
- Jeffers, F. C. (1951). Preparation for Marriage. *The American Journal of Nursing*, 51(8), 514–516. <https://doi.org/10.2307/3468123>
- Kashima, Y. (2020). Cultural Dynamics for Sustainability: How Can Humanity Craft Cultures of Sustainability? *Current Directions in Psychological Science*, 29(6), 538–544.
<https://doi.org/10.1177/0963721420949516>
- Kanner, L. (1935). Sexual difficulties. In *Child psychiatry*. (pp. 397–413). Charles C Thomas Publisher, Ltd. <https://doi.org/10.1037/13306-040>
- Kanner, L. (1941). *This what's-it called sex education*. In *In defense of mothers: How to bring up children in spite of the more zealous psychologists*. (pp. 139–153). Charles C Thomas Publisher, Ltd. <https://doi.org/10.1037/13588-01>
- Knippenberg, H. (1998). Secularization in the Netherlands in its historical and geographical dimensions. *GeoJournal: An International Journal on Human Geography and Environmental Sciences*, 45(3), 209–220. <https://doi.org/10.1023/A:1006973011455>

- Kootstra, I. (2025) “*Wachtend op wat Menselijk Geluk, wat Liefde.*” *Het Perspectief van Nederlandse Publiekstijdschriften op Ongehuwd Moederschap tussen 1950 en 1969*. Master thesis, Pedagogical and Educational Sciences.
- Krebbekx, W. (2025). Spring Fever in The Netherlands: Framing Child Sexuality in Sex Education and Its Controversies. *Youth*, 5(1), 6. <https://doi.org/10.3390/youth5010006>
- Liang, J. Y., Tan, S. & O’Halloran, K. (2017) Representing sexuality and morality in sex education picture books in contemporary China, *Social Semiotics*, 27(1), 107-126, DOI: 10.1080/10350330.2016.1161117
- Mason, S. & Woolley R. (2019) Relationships and Sex Education 3–11: Supporting Children’s Development and Well-being. London: *Bloomsbury Academic*. Bloomsbury Collections. Web. 17 Feb. 2025. <<http://dx.doi.org/10.5040/9781350080751>>
- Moloney, M. J. (1956). Marriage Preparation Course. *The Furrow*, 7(2), 86–96. <http://www.jstor.org/stable/27656863>
- Moran, J. P. (2000). Teaching sex: the shaping of adolescence in the 20th century. *Choice Reviews Online*, 38(03), 38–1865. <https://doi.org/10.5860/choice.38-1865>
- Oosterhuis, H. (1990). "De smalle marges van de Roomse moraal: Katholicisme en homosexualiteit in Nederland (1900–1970)". In *Grensgeschillen in de Seks*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1163/9789004615298_011
- Oosterkamp, S. (2024, August 9). *Is adoptie van kinderen uit het buitenland straks afgelopen?* DIT. <https://dit.eo.nl/artikel/adoptie-kinderen-buitenland-afgeschaft>
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. (1996). The Verzuiling Puzzle: Understanding Dutch Intergroup Relations. *Current Psychology: Research & Reviews.*, 15(1), 3.

- Phillips, R., Hirst, J., Winterbotham, T., & Tucker, H. (2025). Relationships and Sex Education for the Postsecular Classroom. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 25(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/14681811.2023.2233653>
- Reimers, E. (2025). Sex Education and Religion - Resistance and Possibilities. *British Journal of Religious Education*, 47(1), 52–62. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2336533>
- Röling, H. Q. (1994). *Gevreesde vragen : geschiedenis van de seksuele opvoeding in Nederland*. Amsterdam University Press.
- Röling, H. Q. (2003). "The Problem of Sex Education in the Netherlands in the Twentieth Century". In *Cultures of Child Health in Britain and the Netherlands in the Twentieth Century*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1163/9789004333567_013
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. London: SAGE Publications. [https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/9%20Qualitative%20Content%20Analysis%20in%20Practice%20\(2013,%20SAGE %20Publications\).pdf](https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/9%20Qualitative%20Content%20Analysis%20in%20Practice%20(2013,%20SAGE%20Publications).pdf)
- Van Ussel, J. M. W. (1982). *Geschiedenis van het seksuele probleem* (7e [gewijzigde] dr.). Boom.
- Vreke, D. (2022, september 27). 1921 *Moederheil*; Doorgangshuis voor ongehuwde moeders.
- Zimmerman, J. (2015). *Too Hot to Handle: a Global History of Sex Education* (Course book). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400865864>

Bijlagen

Bijlage A Seksuele Voorlichtingsboekenlijst

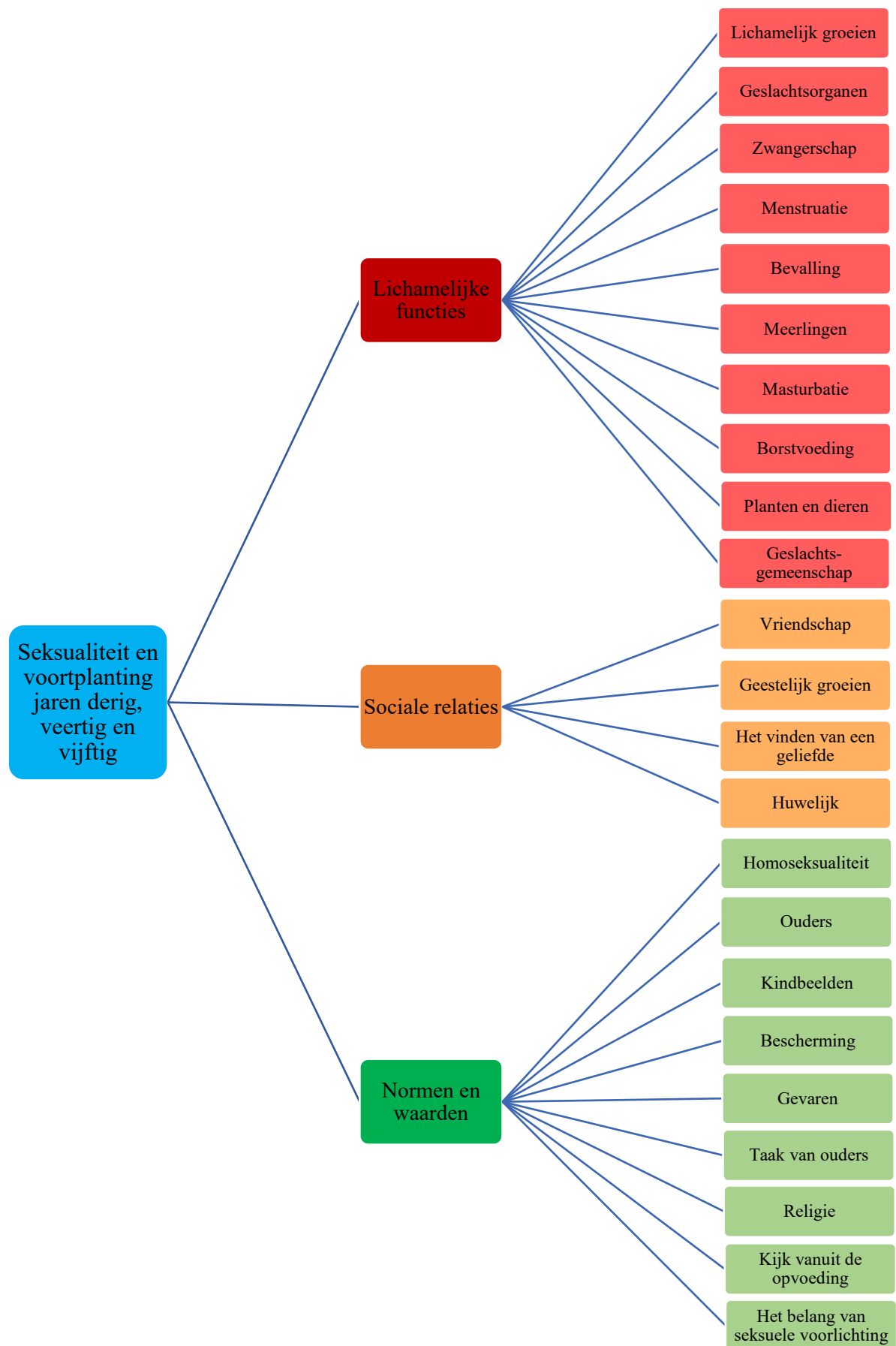
- Beck, L. F (1951). *Zo groeien wij: hoe menselijk leven ontstaat en zich ontwikkelt.* (van Doorn, F.). Van Ditmar.
- Brillenburg Wurth, G. (1941). *Strijd in het jonge leven: een boek voor onze oudere jongens.* De Graafschap.
- de Ranitz, H. (1951). *Stippellijnen voor meisjes in het sexuele leven van 13-18 jaar.* G. F. Callenbach N.V.
- de Schweinitz, K. (1947). *Waar komen de kindertjes vandaan?* (Joachimsthal, C. S.). Uitgeverij Contact
- Dupuis, P.J.F. (1956). *Uw lichaam een tempel: jeugd en sexe in deze tijd.* Ten Have.
- Hegeler, S. (1951). *Mammie, waar kom ik vandaan?* (van Marken, A.). Schoonderbeek.
- Jakobs, M. (1958). *Gesprekken met jongens.* Spruyt, Van Mantgem & De Does.
- Karreman-Vermeer, H. (1957). *Liefde begint bij veertien: seksuele voorlichting voor jongeren.* Engelhard, Van Embden en co.
- Peverelli, P. (1955). *Hoe groeien wij? Sexuele voorlichting voor meisjes en jongens van 12-14 jaar.* Nederlandsche Uitgeversmij.
- Postma, C. (1951). *Stippellijnen voor jongens in het sexuele leven van 13-18 jaar.* G. F. Callenbach N.V.
- Schelfhout- van der Meulen, A. E (1935). *Meisjes, luister eens! Een reeks vertrouwelijke gesprekken met R.K. meisjes van 17 jaar of ouder.* J. J. Romen & Zonen.
- Schelfhout- van der Meulen, A. E. (1957). *Jongen, luister eens! Een reeks vertrouwelijke gesprekken met R.K. jongens van 15-18 jaar.* J. J. Romen & Zonen.
- Stolker, P. J. (1957). *Onbevange voorlichting: een gesprek met jongens en meisjes van 12 tot 18 jaar over het seksuele leven.* De Toorts.

van Keulen, J. (1950). *Jongens vragen: een boek voor jongens van 16 jaar en ouder*.

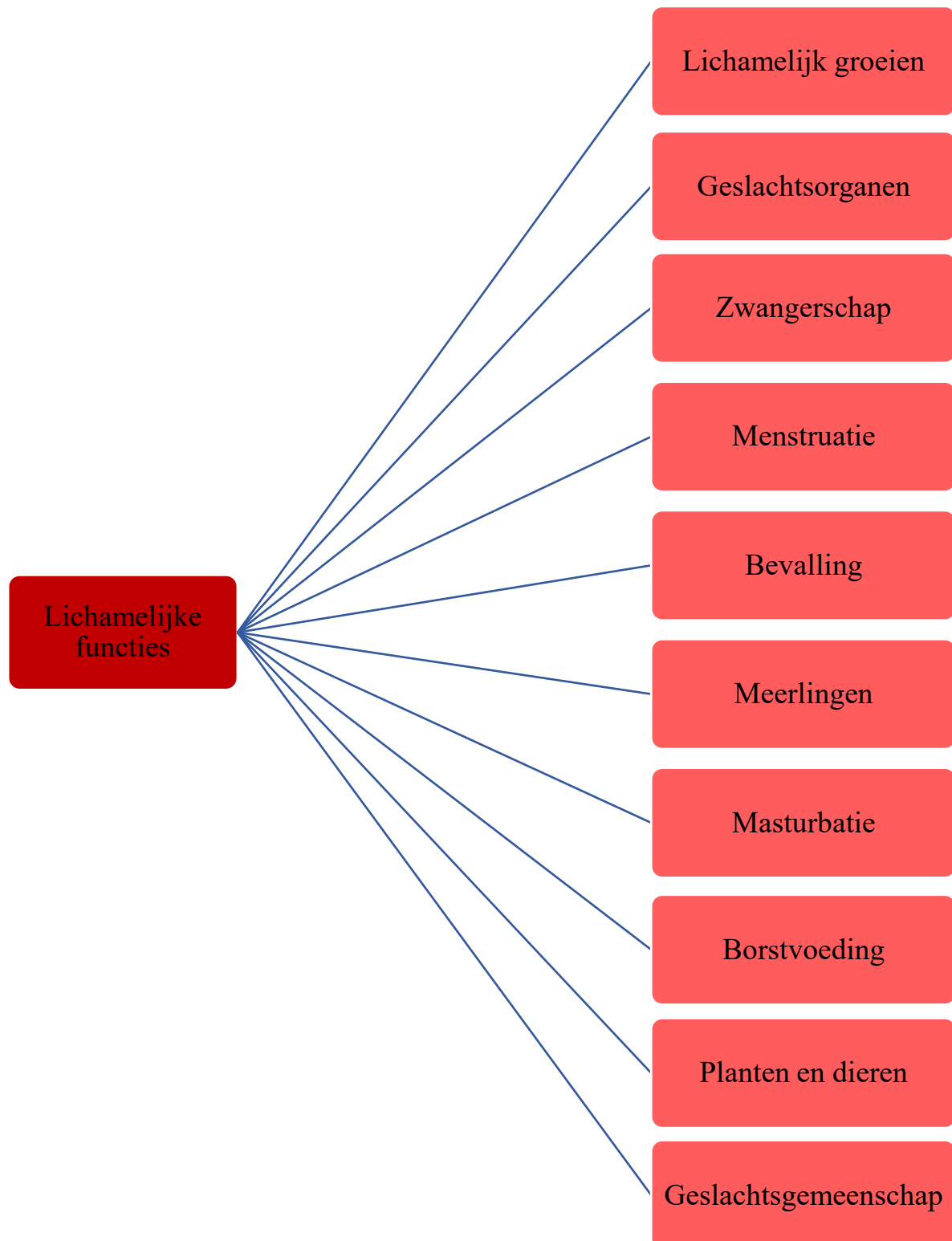
Kirchner.

van Keulen, J. (1956). *Kinderen vragen*. Oisterwijk.

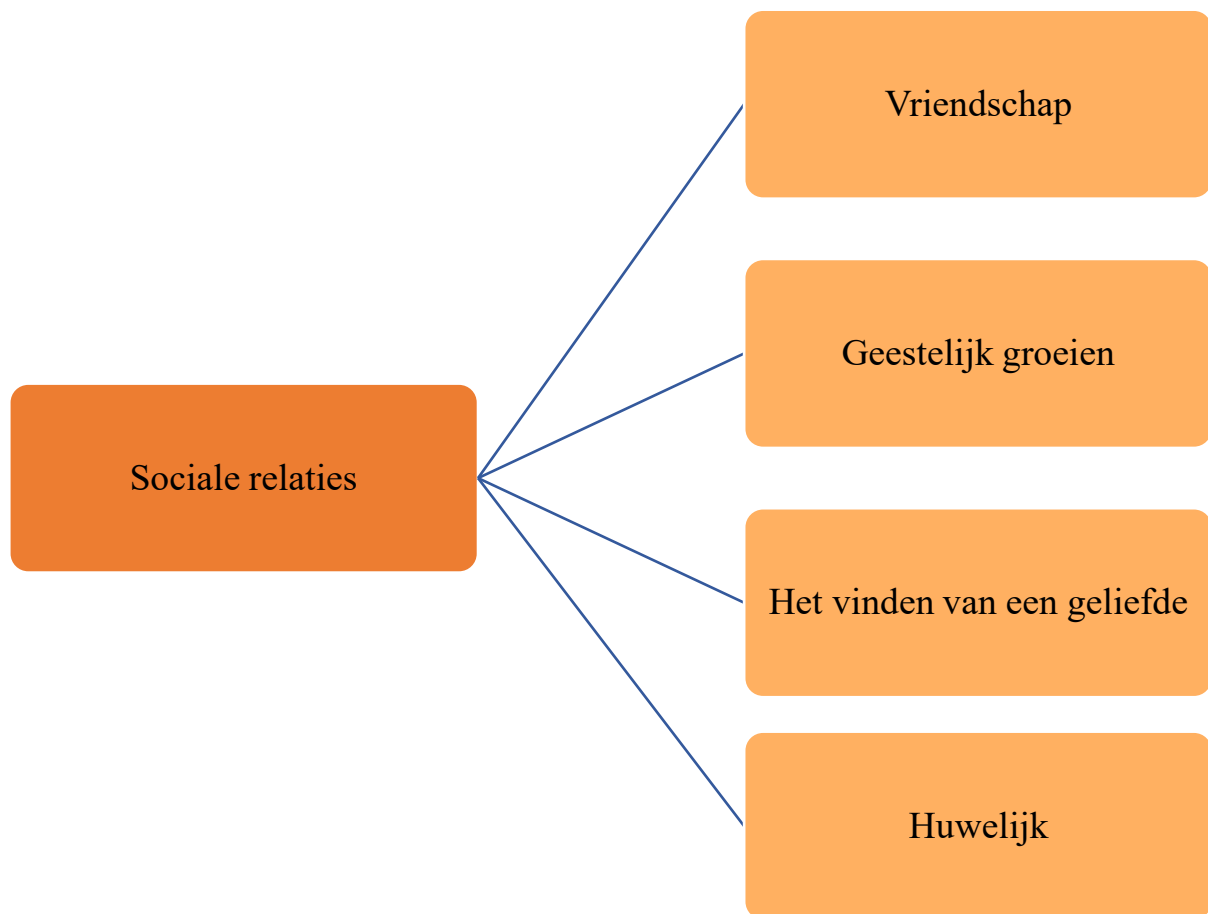
Bijlage B Volledige Codeboom

Bijlage C Codeboom Lichamelijke functies

Bijlage D Codeboom Sociale relaties

Bijlage E Codeboom Normen en waarden

